

NEMZETI TÁRSALKODÓ

Martius 14dik napján 1837.

AZ IDŐSZAKOK ÉS NEMZETCHARACTE-
REK BÉFOLYASA A' HISTORIA IRÁSRA.
(Töredékek a' prof. Brassai Sebeköszöntőjéből.)

A' historia a' népek és nemzetek nyilvános életének képe. A' gyermeknek igazi, úgy szólva, emberi élte akkor kezdődik, midőn addig eléöntudat nélküli, homályos érzéseit tisztán sejtett individualitásra emelve, azt énnel fejez ki. A' népek élte is ennek megfelelőleg akkor kezd fejlteni, midőn az egyesek elszort, és sokszor ellenséges érdekei egy közérdekben, egy társasági rendszerben, egy státusban, egy hazában egyesülnek. És mi ezen nemzeti individualitás énjének kifejezése? — Az emberre, annál inkább embertömegekre ritkán hatnak elvont eszmék, csupa értelmi fogatok, és ezek soha sem hosszason. Képzet, érzéki látmány, őt közel érdeklő tárgyakhozi indulat, buzgóság kell neki, mi őt állandólag elfoglalja, mi okoskodásának szilárd alapul, tetteinek egyfelől vezérsillagul, másfelől rugó ösztönül szolgáljon. A' társasági rendszer elvont eszméjének is egy látható öltözet kell; s ez az a' mit a' dolog sok ezer évi létezése után kimondta egy, szédítő magasságában is tisztán maradni tudott fő: l' état c' est moi — az ország

Első felelő. 11

én vagyok; 's ez az én, a' fejedelem. — A' valásban, mint a' politikában egyforma kört fut át az emberiség. A' még miveletlen ugyan, de már fejledező értelmű ember, öngyengességét 's a' természet nagyságát érezve, egy homályosan sejtett felsőbb valósághoz emeli fohászát segédért. A' nevedő miveltség azt teszi vele, mit Baco mondta a' philosophiáról: leviter degustata deducit ad atheismum, plenus hausta reducit ad deum — a' csalfa okoskodás megveteti a' vallást, de a' mélyen gondolkodó philosophus, mint a' természet fia, porba borulva imádja a' mindenhatót, de egy dicsőbb képben, magasabb eszmében, mint amaz. Így a' politikában. Az emberi társaságok, első alakulásokban teljes bizodalommal 's tisztelettel néznek azon alig ember társoknak hitt halandóra, kit erő és igazság, vagy más szóval védelem és jogkiosztás félistenné tett szemeik előtt, szóval: a' fejedelemre, kiből a' társaság eszméje testesülve jelenik-meg. A' félmiveltség, a' félszeg politika; az alattomos nagyravágyás, a' zavarosban halászni akaró önhaszon keresés későbbre fejtelenségre vezetnek. De végre a' józan politika, a' teljesen kimivelt szemlélődés, a' természet fiának egyszerű ösztönétől sugallott eszméjét, az országos érdekeknek egy személyben közepülését, a' haza és fejedelem elválhatatlanul egyesített képét állítják-fel végczélul, 's a' társaság pyramisának a' korona a' béhegyző köve. — A' társaságok ezen cyclusait feltaláljuk a' historia írásban is; és valóban a' legrégebb nemzetek és országok történeteiből az idő, mint egy lassán de pótolhatatlanul emésztő moly kirágva, el-emésztve a' társaság alsóbb fokain álló individuumok tetteit, csak a' társaságok collectiv neveit, 's a' fők inkább vagy kevésbé megszaggatott laistromát hagyá a' világ első korainak emlékéül;

melyek a' historicust, (mint annyi messzire ki-
látható előhegyek a' sík tengeren evezőt), útá-
ban kalauzolják. Királyok neveinek hosszú sora,
néha tetteiknek, hódoltatásajknak, törvényadá-
sáiknak elégtelen előszámlálása teszik a' historia
írás legrégibb időszakát; mely hiányos adatokat
is még többnyire második, harmadik, s további
kezekből kell átvennünk. Az egyetlen egy eredeti
munkát, mely ama' távolabbi időkből a' vallás
aegise alatt reánk maradt, a' keleti phantasia és
egy megfoghatlan felsőbb intézet a' csudatételek
characterével ruházta-fel, hol az eseteket nem a'
természet törvényei, hanem egy közvetlenül kor-
mányzó kéz vezeti.

A' historia ezen első időszakának színpadja
kelet vala. Azonban a' vastag homályba burkolt
nyúgoton is hajnallani kezd, s Európa egyik pa-
rányi szegletén, hol addig az erdő vad gyümölcs-
cseivel élő emberek fenevadakkal vetélkedének
a' föld birtoka felett, s durvaságok köböl-vál-
taknak mesélteté, egy új mező készüle oly his-
torianak, melynek tárgya a' nép, és csak a' nép
vala. Mert Görögország kies ege a' külföld-
ről hozott magokat ama' kedvezetleneknek lát-
szó környezetek ellenére is, hirtelen buján dísz-
lő gyümölcsökké érlelé, és egy saját nemű mi-
veltség alakult, melyet a' nagy Göthe is egyet-
lennek valla; egy saját nemű vallás, melytől még
a' széplelkű Schiller sem tagada-meg egy búcsu
harmoniót. Ezen miveltség, ezen vallás, és egy
viszontagságok között aczélosodott erény alkota
s' hagyta fennállani itt egy falka republicát, me-
lyekben a' legkülönbözőbb indulatoknak, szenved-
elmeknek, talantomoknak, erényeknek és vét-
keknek annál szabadabb piac adaték, mivel já-
tékokat, nyüsgésöket, küzdésöket, tolongásokat

semmi egyéb nem korlátolá, csak hasonló nemű indulatok, szenvedelmek ellenhatása's a' t. De ámbár kedvtelve nevetünk a' játékszínen egy ki-játszott zsugorit vagy megbotolt Sganarellát, 's fájdalmas ugyan, de még is bájló gyönyörrel hallgatjuk egy Philoctetes kinsajtoltá jajait, azonban helyökbe még sem vágyunk; így a' görög nemzet ezekép változó 's viszongó sorsában is osztotni éppen nem lett volna kívánatos, noha elbeszélése, historiai írói remekjeiben elragadó gyönyört okoz. Igen is: remekjeiben, mivel a' göröggel, élénk nyugtalansága nem csak nagy tetteket vitete végbe, hanem minden szépet 's nagyot felfogni tudó lelke ezeket méltóképen is leírátá. Az irigy idő csak három írot engedte kö-zinkbe jöni Görögország fényesb mint boldogabb korából; 's ezek közül kettőt nem lehet bővebben nem ismertetnünk. Az egyik Herodotos, a' historia apjának neveztetett, de kit éppen oly méltó joggal nevezhetünk geographia apjának. Ennek munkájában még látszik a' munka felosztá-sának, a' szakok megkülönböztetésének az a' hiá-nya, melyre ő maga is egy félmivelt ázsiai vá-ros leírásában némi (a' görög műszorgalom elő-haládtát sejtető) gúnynyal tekint. A' Herodotos muzsái (mert így nevezték elbájt olvasói his-toriája kilencz könyveit) mindenről tudnak be-szélni; de meghatározott czélt, tárgyat, rend-szert nálök hiában keresnéla. Historiai, geogra-phiai, utazási, természet tudományi, nép isme-reti elbeszélések azok, úgy a' mint szó szót ad, tárgy tárgyra vezet, bizodalmas hangon, mint-egy jártas költés házi apáé családja szerető kö-rében, ritka kellemű előadással, lágy 's csengő nyelvvel, és az újabb idők tapasztalásai 's viz-gálatai által hovátovább jobban hëbizonyított pon-tos hivséggel. Csak néhány év, 's a' bájosan pon-

gyóla Herodótostól a férfiason egybeszorított Thucydidesi igazságszerető lépés a' historia irásában. Itt már a' historia egész tisztaságában külön valva jelenik-meg, 's az általa leírt dolgok közt forgott és bennök részt vett historicus egy tárgyat és egy célt szemei előtt tartva, elfogulatlan elmével, józan ítéllettel, mély belátással, eleven ecsettel varázsolja képzetünkébe a' peloponnesusi háboru változó szerencsését. Nála már a' tárgy annyira uralkodik a' nyelven, hogy velős rövidsége nem csak inkább vagy kevésbé szerencsés és szerencsétlen utánczóit, hanem commentatorait 's fordítóit is gyakran kétségbe ejt. — A' görögök tanácskozásai, gyűlései a' piacokon tartatának; ez a' nyilvánosság legnagyobb elérhető foká az akkori historiába is átment, mert ekkor cabinéti titkok nem léteztek, 's a' görög historicus mindent láthatott, mindent hallhatott, mindent mondhatott. — Az ezen korban alakult historiai iskola még ama' kedvező körülmények elmulásával is megtartá befolyását, és majd egy Plutarchust szüle, ki mintegy szellemi colossus egyik lábát a' latin másikat a' görög földre veti-meg, 's mindkettőnek történeteire lobogtatja kezében tartott szövetnekét; majd csak a' rómaiaknak egy Polybiust, egy Dio-Cassiust ajándékozza. — Ezek ugyan magok is görögök valának; mert Rómát egy az egész világnépei ellen folyvást fegyverben álló tábornak nézhetni; melynek fegyvercsattogatásai közt a' muzsák gyengéd és szelid szózatjokat nem hallathatták. Későbbre is, megcsendesültebb korában, midőn mint világhíró város, minden tájak anyagi 's értelmi kincseit falai közé kíváná takarítani, miveltsége csak kölcsönözött vala; és így a' rómaiak valaminté literaturájok öszveségében, úgy a' historia irásában sem mutatának eredetiséget. Nem jöven hozzánk le minden görög előképek, ezek-

nek befolyását szorosan meg nem határozhatjuk. De úgy látszik, hogy a' latin Livius inkább Herodotoshoz, (kitől azonban elfogulatlan ítéletben, 's kiterjedt ismeretekben messze hátra maradt), Sallustius és Tacitus Thucydideshez tarták magokat. Ez utóbbinak munkáira a' (még republicai formák közt uralkodó) önkény egy saját nemű charactert nyomott; egy lebilincselts ez, mely felfelé nem emelkedhetvén, a' földet káparjá-ki maga alatt; egy élesen látó szem, mely magasra 's szélesre nem villanhatván, az emberi szív mélyeibe, a' cselszövetek tömkelegeibe, a' szenvedelmek alattomos játékaiba hat bé. Ez a' Tacitus homálya. Nem hagyhatjuk-el azonban igazságtalanság nélkül azon író, kinek reánk maradt munkái viselt dolgainak közvetlen tükrének nézethetnek; Julius Caesart értem, kinek kellemes egyszerűsége sejteti, minő lehetett vala egy önkénytebben fejlett római literatura character. — Tacitus után a' legundokabb zsarnokság, a' praetorianusok-jánesári zsarnoksága minden rugalmasságot, minden élénkséget elfojta a' birodalomban; a' közélet helyett a' legvástagabb önzés lépék ennek minden részeibe. S kérdem: hol lehetne ilyenkor helye a' nyilvános életnek? tehát hol a' históriának? — Innen kezdve a' biographia panegyricussá vált, 's a' közönséges historia compilatorok kezébe jutván, csak felette szűk materialékat nyújt a' hézagok kiegészítésire, az ezen időszak vizsgálójának. — A' római republica egészen monarchiává változván, a' historia is elhagyá a' népek zibongó porondját, 's a' fejedelmi udvarok szűk ugyan, de rengeteg hatású körébe vonúla. De ha ama' hajdani fejedelmek, mint nagy hadvezérek, nagy alkotmányadók jelennek meg; a' konstántinái napolyi thronus elfoglalóikoránt sem tűnnek ily

dicső színben fel. A' legnagyobb lehető hiba, mely egy monarchiát nyugtalanúvá tehet 's veszélyeztethet, a' thronus öröklésnek állandó és határozott, országos és családi törvényekre alapított rendjének hiánya, ezen udvart a' legundokabb tettek nézőszínévé tévé; hol rokon rokona vesztét forralá, hol a' porból kiemelt szolga; ura, jóltevője élete ellen leselkedék, hol a' circusi pártok az indulatok, elvek és jogkövetelések habozásai között, a' vallást és polgári alkotmányt szét daraboló szakadásokká alakultak. Ezen időnek is megvala a' historia írása, melynek caractere, mint a' mondottak után várhatni, egy felől alacson hízelkedés, másfelől igazságtalan becsmérés, átaljában kétszinség, és minden állandó elvek hiánya; bizonyító például csak az egy P r o c o p i u s t említem, ki ugyan azon egy kézzel, talán azon tollal egy a' legmászóbb, hízalgéssel magasztaló nyilvános, 's más felől egy nem kevésbbé eleven színekkel festett titkos historiáját írta Justinianus bengáli tüzvel fényesített uralkodásának, 's ebben amannak adatait mind meghazudtolja. — Iszonyodva fordulá el fejét Clio a' vérrel és vétekkal fertőzött napkeletről, és nem találá a' földön helyet, a' hová fejét lehajthatná. Mert Európa másodsor borúla sötétségbe, 's az északról tóduló bárdolatlan népek özöne egy alig fejlődött míveltség majd minden nyomait elsepere. — Meg vannak ugyan a' középkornak is maga chronicái; de ezeknek mezeji szintoly szűkek, mint íróik szemei rövid látásuak; és itt is híven viseli magán a' historia a' kor bélyegét.

De majd a' míveltség újra éledése, egy közélet ébredése, a' művészség, művszorgalom, 's kereskedés lábra kapása egy a' hajdani göröghöz valamennyire hasonló, ámbár sokkal több árnyékkal és kiáltóbb színekkel festett tableaut álli-

tának elé egy testvér-félszigeten. Igen is, a' kö-
 zépkori olasz köztársaságok képenek
 szembetűnő hasonlata van a' régi görögökével;
 ott, mint itt, az az élénkség, az a' nyügség, a'
 nyilvános életnek a' társaság legalsóbb fokáig el-
 hatása, az eseteknek az a' múlattató tarkasága,
 nagy erényeknek és nagy vétkeknek az a' sürü-
 's egymást untalan felváltó példái bélyegzik e-
 gyik mint másik időszakot. Még egyes vonások
 is szembeszökő analogiát mutatnak. Görögország-
 ban, ennek függetlenségét fenyegető perzsák nyil-
 vános és alattomos vállalatai éleszték és tarták
 ébren a' hazafiság lélkét; az olaszban az álpo-
 kon túlról birtokára áhítózó nemzetekkel küzde-
 hasonló következménnyel; a' bianchi és neri, a'
 guelf és ghibellin párt, az athenaei és spartai, az
 aristocratiai és democratiai felekezetek ellenét
 juttatja eszünkbe. A' vallás mind a' kettőben in-
 kább az érzékekhez mint a' szívhez szólla fényes
 cerimoniáival; Florentiában egy második A-
 thenaet találunk; és a' kor megrögzött és hatal-
 maskodó eszméivel szembeszálló Savanarola
 Socrates végsorsát képezi. — A' barbarus Euró-
 pa közepén ezen újonan támadt élet nem mulaszt-
 hatá el befolyását a' historia-írásra; s a' valójában
 egy Malespini nek, egy Villaninak chroni-
 cáit a' jobb ízlést is kellemes olvasással gyö-
 nyörködtetik, holott az Európa más részeiben irt
 akkori klastromi chronicák száraz unalmasságát,
 csak a' szakbeli tudós fürkésző vágyja győzhetiel.
 Majd későbbre egy Machiavelli historiaja
 Thucydides mély tömötségével, egy Guicci-
 ardini-é Herodotos kelleméivel versenyeznek,
 még pedig a' nemzet és időkör bélyegét viselő
 eredetiség csökkenése nélkül, s csak a' közélet
 elbunyta után elhatalmazott mód nélküli classi-

cai düh ruházá az utánzás characterét a' historia írásra is. Bembo a' velencei bíbornok fejül szolgál ezen iskolának, mely velünk az olaszthon bépókhálósodott nézőszínét elhagyatva a' szomszédos, de characterben felette távul álló Franciaországba, a' lovagi szellem igazi honába küld minket. Igen is, az ifjui kor őszinteségével, de ennek könnyelműségével is bíró francziában egy fiatal kalandor minden sajátságait feltaláljuk. Erejének, tüzeinek érzésében minden érett és hosszas fontolásra alkalmatlan, kapkod minden csillámló fényen, mely dícsvágyának táplálékot ígér, könnyen felbuzduló, 's hevében minden veszélynek hanyat homlok neki rohan, 's gyakran ezen impetusával áthághatatlanak látszó akadályokat győz; a' szépnemnek a' gyengeségig hódol, minél fogva még a' salica törvény tilalmazó befolyása sem tudá gátolni, hogy hona sorsát ez esetekben asszonyok ne döntsék el; végre a' maga hittség, megbizakodás, egy inkább a' nevetésesre hajló mint ártalmas önzést ad néki, mely vele nemzetét első rangúvá, maga személyét oly középponttá téteti, melynek minden más csak kerülete és udvara. Ezért a' nemzet nyilvános élte soha ki nem fejlődheték; mivel semmi tárgy figyelmét hosszason nem foglalkodtatá, 's a' manak már más szinbe kelle öltözni mint a' tegnap vala, hogy unalmas-sá ne váljék előtte; a' társaság nagy kérdéseit társalkodási aprólékos cselszövetek tárgyaivá tévé; inségét, éhségét egy a' ministerről talált szó-játék, nyomatását egy dal elfelejteté; 's ennél fogva mindent, a' mit valaha tett, jót vagy rosszat, csak indulatja, buzgalma első hevében tévé. — Ily életnek historiographiai kifejezése is megfelelő. Nagy terveket, mély és egy szempontból, hosszason kivitt pragmat itt hiában ke-

restünk; és a' mező, melyet irói magoknak ki-
 tűztek; többnyire saját éltök; így támadt és tö-
 kélyesüle Franciaországban a' historiák egy sa-
 ját neme, az úgy nevezett *Memoire*-ok, mi-
 vel mindenik író béakarja bizonyítani, hogy ő
 hatós rúgó, nagy befolyásu mozgató kerék vala
 a' világ nagy erőmivében. Ezek szerzői közt, ter-
 mészet szerint nagy helyet foglalnak az asszonyok
 mind számokra, mind munkáik hosszadalmassá-
 gára nézve; melyben csak az egy XVIII. Lajos tu-
 dá a' koszorut kétségessé tenni nekik. Ennek is
 jó rendin asszonyi természete vala az oka, leg-
 alább XVIII. Lajos úgy szerete coquettirozni el-
 méjével mintegy hiu hölgy testi kecsével, vagy
 egy más epedő ábrándozásaival. A' közönséges
 történetírások csak a' lett dolgok szín és charac-
 ter nélküli egybeszedései valának, legfelebb hi-
 deg rhetoripiperével ékesítve; és egy *Rollin*
 mindennapi gondolatjai nem elégségesek a' mé-
 lyebben fürkésző elmét 12 kötetei olvasására bir-
 ni. — A' 18ik században, midőn a' polgári nyil-
 vános élet éppen semmivé vált, de az értelem,
 egy addig 's talán azután is példátlan befolyást
 nyert vala, az úgy nevezett *encyclopedis-
 ták* vezérlése alatt, a' közönséges historia egy
 új, de egészen nemleges character nyere, olyat
 a' melyet leheté várni azon időszakról, mely a'
 következő félszeg maximát szülé: *démontrer une
 erreur est plus, que decouvrir une verité* — egy hi-
 bát kimutatni több, mint egy igazságot feltalál-
 ni. Egy ily szellemben írt historia alkalmasb min-
 den lett dolgot kétségbe hozni, mint belőle ta-
 nuságot húzni; és a' *Voltaire* közönséges his-
 toriája alig egyéb egy folyvást tartó parodiánál.
 Csak az újabb időben, midőn a' nyilvános élet
 annyira, a' mennyire a' francia character en-
 gedé, fejledezett, nyert a' historia is valamivel

komolyabb szint, de az igen könnyed elítélés, egy eszmének hirtelenkedő 's egyoldalú felfogása, 's nemünk szebb felének saját makacssággali keményen tartása mindég gyengéi maradnak egy Mignet, Guizot, Villemain, Thiers historiájának; egy Capefigue, Barante munkáik pedig inkább a' multat saját színeiben és apróságában is szemünk elébe varázsló költői mivek mint a' korszellemnek kifejezései.

Spanyolország örökös táborozásai a' honát elöntött maurokkal csak lassan engedék a' polgári élet kifejlését, 's midőn az ellenségnek az utósó csapás megadatnék, azonnal emezt is teljesen elfojtá a' papi és világi önkény; 's ennél fogva az itt keletkezett historiák csak mint literaturai mivek tekintethetnek, 's nagyobbára a' régieknek tudósok dolgozó szobáiban készült utánazásai, mint például: a' Marianáé, ki Liviumt tevő magának előképül.

A' piréni félszigetről, Liszabonban, (hol a' XVdik száz végével Vasco de Gama felfedezései 's Albuquerquenek a' leg classicaibb korhoz méltó tettei pillantatnyi lelkesülést és egy Barros Asiáját szülék), képzetünkben gőzladikra ülven evezzünk át a' nyilvános élet classica földére Angliába. Itt, a' hol az érett megfontolás és a' czélt állhatatosan kivívó erőhatás, ritka és másutt talán sehol fel nem található egyességben fognak kezét, várhatjuk és fel is találjuk a' historiáírás oly felső polczát, milyenre a' görög remekök óta még nem emelkedett vala. Minden kedvező környület öszvefolyt, hogy azon historia írói triumviratust, melyet Hume, Gibbon és Robertson nevei czimereznek, előállítsa. Honjok munkás és mindég ébren lévő polgári élete adatokat és színeket kölcsönöze nekik, a' francia iskola előítéletektől szabadítá-meg őket, 's a' classicai

régiség által mivel izlésök ecseteiket vezérlé oly bájos mint ritka tökélyü festvények teremtésére. En csakugyan a' pálmát köztök Gibbonnak nyujtanám, kinek elfogulatlan elméje az eseményeket vesztegetetlen tisztaságokban hagyja látnunk, és lángeszé, elérhetlen előadási talentuma a' személyeket megkülönböztetett saját characterökben, csaknem tapogatható alakban élteti 's mozogtatja felingerelt képzeleteink előtt. Gibbon munkája egy nagy epos, mely más érdekei 's elsőségei mellé még az igazságot is csatolja. — Meg kell említnünk még, hogy angol terv vala, minden idoszakok és minden nemzetek historiájának egy nagy és összefüggő testbeni kiadása, mely nagy eszmét két különböző vállalatban létesült, és a' melyet a' német utánzás saját földére átlántált, sőt, mint már meglévő munkával könnyü tenni, sok tekintetben tökéletesített.

Ezen környület a' németekre 's historia irások characterére vezet. Hogy ezen kelletén túl formalitásokhoz ragaszkodó, a' tulságig fontolgaató és számitgató, tetthez lassan, későre és alig alig nyuló nemzetnél, mely örömeztobb ábrándozásaival, maga körül teremtett világgal mint a' küllal foglalkodik, munkás, mozgékony nyilvános élet bajosan fejlődheték, gondolható. A' reformatio, mely elsőbben rázá fel aluszékonyságából, sokkal kevésbbé vált népdolgává, mint azon hatalmasok érdekévé, kik az elfoglalt egyházi jószágok birtokában megmaradni ohajtának. A' 17ik százban a' véres és nyommasztó háboru nem vala kedvező a' békes közélet kifejlésének, 's egy Caesar, ki sátrai között köpönyegére feküve írja commentariusait, csaknem követő nélkül maradt. Az azt követett békes időkben az élet és tudomány, mint olaj és víz, külön valának egymástól, minek oka ismét a' nemzet idézett charac-

terében fekvék; amaz a' fejedelmi udvarokban csillámlott, emez az egyetemek falai közt baglyoskodott. Clio ekkor a' könyvi tudós dolgozó szobájába rekedt: sáppadt szűz lőn, 's itt miut takarékos házi gazdaszony a' háboruk és békekötések, a' követségek és alkudozások, a' születések és halálok, a' házassági frigyek és öröklési jogok, 's ezer ilyen adatok és lett dolgok halmaít gyűjté szép reuddel rakásra. Ezen agyag a' lig kapa Daedalusára; ki abból testeket alakítson, 's még annál későbbre Prometheusra, ki a' holt szobrot mennyei szikrával elevenítse. Csak a' 18ik száz utolsó felében kezd e' tekintetben egy rég várt bajnak pirulni: Anglia élénk közéleté nem leheté hatás nélkül a' szárnyai alatt fejlődő göttingai egyetemre, 's egy S p i t t l e r t és H e e r e n t e r e m t e t; kik rövid, de éles, és életre kiható vornásaikkal tartzkodva adának lelket az anyagnak. Túl megint Helvetzia egy túlon túl innepelt és híresztelt nevet szült, egy Müllert. Jánosót, ki mivel már gyermek korában történeteket ritka ügyességgel beszélt, 's mivel roppant emlékezete adatoknak a' maga némében egyetlenegy gazdag tárháza vala; magát arra hivatottnak képzé, hogy minden volt, jelen és jövendő historicust felülmuljon. Schweitzergeschichte-jében a' régi chronicák jámbor egyszerűségét Tacitus velős mélységével akará egyesíteni talán több igyekezettel mint szerencsével. Magas állásában még a' sokkal népszerűbb Schiller sem versényezhete vele; 's csak a' mindent felrázó legújabb események tudának a' németországi közéletnek, 's ezzel a' historiának új caractert adni. A' Rajna tulsó partjáról fúvó, német szeszességet lágyító szél egy R i o t t e c k nyelvét szabadabbra oldá; de hibáznék, ki ebben keresné ezen historicus érdemét; mert abban áll ez: hogy a' már ezerszer

küli csezákat használnak. Az asszöndyságok rab-
szolgákkal vitetik magokat hordozó székekben. A'
rio de janeiro konyhának nálunk nem nagy
becsülete lenne. Ételbéli fányűzés nem igen kapott
még itt lábra. A' brasiliaiak kedvencz étele, az egy
kisség nehezen emészthető fekete bab. Az idegen ki-
nek e' nemzeti eledel nem inye szerénti: segíthet
magán a' vendéglőkben hol angol s franczia ételeket
kapni; nem felette drágán. Itálul nagyon szeretik az
erős és nehéz Porto és Madeira borokat.

A' házba való bemenetel módja az európai-
tól merőben különbözik. A' bémenni akaró két-
szer tapsol kezével, mire belölről kiáltják „ki
az?” Mi után az ember magát megnevezte, bé-
bocsáttatik. Az elfogadás egészen kéleti, vég nél-
küli hajlongások, szép szóllás formák s a' t. ez-
után deüléssel kínáltatik meg az ember s kéretik
hogy e' házat úgy tekintse mint a' magaét, csak
tetszését jelente az idegen valamit tárgy iránt; már
a' szokás úgy kívánja hogy az neki ajándékul ajánl-
tassék, azon kéréssel, ne vetné meg e' csekélységet.

Az egyházi ünnepélyes szertartások a' rio i
közönséges életnek egyik legnevezetesebb részét
teszik. Az isteni tisztelet nagy pompával tartatik,
s kivált a' processiók fényesek, világos délben
ezer s meg ezer raketák bocsáttatnak fel ily alka-
lommal; s a' szentek képei élet nagyságban hordoz-
tatnak körül. — Ha, midőn a' szentség haldoklóhoz
vitetik, valaki szekérral találkozik vele, köteles le-
szállani; s helyét a' papnak átadva a' szekeret
gyalog követni. Szent Antalt, kit ott születése he-
lyéről „Lissaboni Antalnak“ neveznek, portugali
eredeténél fogva, mint nemzeti szentet tisztelik. E-
zen szent, mint tudva van, a' portugál hadsereg
generalissimusa czimjét hordja s minden királyi
rendkeresztekkel bír, melyeknek díját egy lissabo-
ni klastrom vonja.